

Edito

Dat kwetsbare dier mens

De discussie over euthanasie en hulp bij zelfdoding, is opnieuw in de actualiteit. Wat daarbij opvalt is de herhaling van steeds dezelfde argumenten – zonder echt dieper te graven – waarbij dan waarden als menselijke waardigheid en autonomie in het geding lijken te zijn. Daarbij wordt het verband tussen beide al te gemakkelijk als vanzelfsprekend verondersteld. Een kritisch zicht daarop vraagt evenwel om een meer diepgaande blik in de spiegel van onze moderne cultuur en haar vooronderstellingen. En wat mij daarbij in het bijzonder interesseert is het inherente verband tussen de wijze waarop wij vandaag met het levenseinde omgaan en de ecologische crisis waarin wij verkeren. Wij hebben vaak geen vrede met de wijze waarop een leven tot zijn einde komt. En anderzijds leven wij op een manier die het menselijk leven en grote delen van het andere natuurlijke leven bedreigt, ‘naar het leven staat’. Wat heeft de manier waarop de euthanasiediscussie gevoerd wordt te maken met ecologie? Veel denk ik.

2

Daarom lijkt het mij goed om te vertrekken van het fundamentele gegeven van de menselijke natuur zelf: de bijzondere manier waarop de mens natuur is, een natuur met zelfbewustzijn. Dat het menselijke zelfbegrip dikwijls gekenmerkt wordt door een dualisme van lichaam en geest gaat daarop terug. De menselijke geest met zijn zelfbewustzijn komt wel voort uit het evolutionaire proces van de natuur. Maar daardoor kan de mens ook afstand nemen van zijn natuurlijke oorsprong, er bewust op terugkijken. Een vorm van innerlijke verdeeldheid is dan de prijs die we betalen voor ons zelfbewustzijn: omdat we weten dat we niet met ons lijf identiek zijn, zien we onszelf als een samenstel van lichaam en geest/ziel. Zonder zelfbewustzijn zou onze werkelijkheid niet dat dubbele gezicht vertonen; dan zouden we dieren zijn zoals andere dieren. Daarbij is het besef van de eigen sterfelijkheid wellicht de meest dramatische consequentie van het zelfbewustzijn. In *Met open zinnen* noemt Ton Lemaire de mens daarom een ‘tragisch dier’: het bewustzijn van onze vergankelijkheid ‘begeleidt ons hele leven als een schaduw; het is de prijs die de menselijke soort moet betalen voor haar intelligentie en zelfbewustzijn.’ (p. 278) Als mensen staan we hoe dan ook voor de opdracht om rond te komen met onze eigen natuur, met ons lijf, met ons ziek en oud worden, met ons sterven; om dus de kwetsbaarheid van het leven te leren aanvaarden. Dat betekent leren leven met de eigen gespletenheid, met het samengaan van betekenis én verlies.

Het is nu mijn stellige overtuiging dat wij de huidige ecologische crisis nooit te boven zullen komen wanneer we ons geen radicaal rekenschap geven van de eigen natuurlijkheid. En daarvoor moeten we afrekenen met de dominantie van het moderne mensbeeld dat lichaam en geest scheidt, en vervolgens de mens identi-

ficeert met zijn geestelijke vermogens. De rationele mens komt dan tegenover de natuur – waartoe ook zijn lijf behoort – te staan. Die verschijnt als een loutere gegevenheid gekenmerkt door wisselvalligheid en onbetrouwbaarheid, en als zodanig niet aanvaardbaar als kader voor een goed menselijk leven. Zij dient dan ook met alle middelen (en geweld!) bedwongen en gecontroleerd te worden. De mateloosheid van de menselijke impact op het natuurlijk gebeuren – of het nu om industriële expansie, steeds verder gaand medisch ingrijpen of extreme beveiliging en bewapening gaat – vindt hier een belangrijke grond. In een streven om als werkelijk autonome subjecten te kunnen leven proberen wij onze van nature gegeven bestaansvoorwaarden te boven te komen, hen tussen haakjes te zetten, zo mogelijk te vergeten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het moderne leven door de ontkenning van onze wezenlijke eindigheid en afhankelijkheid vol paradoxen zit. Hoe meer controlefreak we zijn, hoe meer het leven ons ontglipt of bedreigd wordt. De ‘oorlog’ tegen het terrorisme is daarvan evenzeer een illustratie als de strijd tegen veroudering via plastische chirurgie of de euthanasiediscussie.

Het ligt nu niet in mijn bedoeling om een standpunt in te nemen ten aanzien van de keuzes die mensen vandaag concreet maken rondom het levenseinde. Wel wil ik bij wijze van vraagstelling stilstaan bij het paradoxale karakter van wat mensen vandaag soms verlangen. Wanneer de vraag naar waardig sterven betekent dat men moreel gezien mag verwachten dat het levenseinde met ‘zorg’ begeleidt wordt, en wanneer dat ook de erkenning inhoudt van een wezenlijke afhankelijkheid waarbij men uiteindelijk zijn leven uit handen geeft, dan zie ik niet direct paradoxen. En in dat kader kan levensverkortend handelen deel uitmaken van de geboden zorg. Een eerste paradox verschijnt bij hardnekkig medisch ingrijpen, waar sterven dus niet toegelaten wordt; waar sterven niet tot het menselijk leven mag horen, en dus ten allen prijze zo lang mogelijk uitgesteld moet worden. De paradox van dit ‘leven zonder sterven’ wordt hoe langer hoe meer erkend.

Moeilijker wordt het wanneer de belangrijke moderne waarde van autonomie als argument mee in het geding komt. Cruciaal wordt dan hoe die autonomie begrepen wordt. Gaat het om een ik dat zichzelf verabsoluteert en autonomie gelijkstelt met volledige zelfbeschikking? Of gaat het om een ik dat erkent dat zijn autonomie maar kan bestaan op basis van een wezenlijke interafhankelijkheid? Het kan er natuurlijk niet om gaan terug te vallen in het vroegere paternalisme, wel dat de uitoefening van autonomie maar kan bestaan binnen een dialoog met anderen. Daarom is een vraag om euthanasie die zelfbeschikking als haar hoogste criterium hanteert paradoxaal, want in de vraag zelf openbaart zich een extreme afhankelijkheid van iemand anders, iemand die wil helpen om te dood te gaan. De paradox die m.i. vanuit een ecologisch oogpunt het meest treffend is verschijnt wanneer autonomie tot synoniem van menselijke waardigheid wordt. De gedachte dat het ‘menselijk’ leven stopt wanneer de geestelijke vermogens achteruitgaan zoals bij dementie betekent in feite een ontkenning van de kwetsbare ‘lijfelijkheid’ van een menselijk leven. Wanneer je het lijf evenwel als deel uitmakend van jezelf verstaat, dan krijgt een vraag om euthanasie in zulk geval toch eerder het karakter van zelfdoding. Het punt is dat het lijf maar aanvaard wordt voor zover het gezond is. Ouder worden en aftakelen worden niet beschouwd als leven. Dan is men liever dood. Hier verschijnt het ideaal van een dood zonder sterven. Eigenlijk

zijn het leven zonder sterven en de dood zonder sterven twee kanten van dezelfde medaille, namelijk van de ontkenning van ons natuur zijn met al zijn kwetsbaarheid. Het moderne ideaal is er één van een gecontroleerd leven dat afgebroken wordt door een gecontroleerde dood.

Om samen te vatten: De moderne verwachting van een zoveel als mogelijk gecontroleerd of verzekerd leven heeft een hoge ecologische prijs, en naar ik meen een te kort aan waardigheid door de ontkenning van zijn kwetsbaarheid. Een plaats geven aan het sterven is daarom van wezenlijk belang om in het reine te komen met wat ons vandaag in de ecologische crisis overkomt. En dat maakt ook eens te meer duidelijk dat een ecologisering van de samenleving wezenlijk een cultureel proces is.

Jef Peeters